

Brassai Sámuelről.

(Siremlékének átadása alkalmából, 1910 október 2-án.)

Összejöttünk, hogy a magyar tudósnak haló porait megjelölő emléküket adjuk át az utánunk jövőknek.

Tudjuk és látjuk, hogy nem olyan ez, a mely az idők pusztító erejével megmérkőzhetik. Fel is panaszolhatnók, hogy az „incuriosa suorum aetas“, az övéi iránt közönyös kor, még abban is megvonta tőlünk segítő erejét, hogy legalább emberi számítással gondoskodjunk annak maradandóságáról. De panaszunk talán éppen neki, a mi Brassainknak fogna legjobban fájni, mert hiszen ő, mint nekem mondani szokta, nem volt „népszerűn.“ És miért ne biznánk abban is, hogy a jövőendő gondoskodóbb lesz, mint a ma, mert bizonytalán több oka is lesz multját féltékenyen ápolni, ha vele együtt maga is elpusztulni nem akar.

De különben is, a kegyelet a szeretet ikertestvére; nekik pedig jelképül elég a gyenge virágszál is. És nem arra tanít-e Agricola nagy életírója, hogy jeles embereinknek emlékezetét legjobban úgy becsüljük és tiszteljük, ha „tetteiket és mondásaikat“ önmagunkban újítjuk meg, ha inkább az ő lelkületükbe, mint külső alakjuk szemléletébe mélyedünk: „ut formam ac figuram animi magis, quam corporis complectamur“; mert csak a lélek képe marad állandó és ezt más anyagban és más művészettel kifejezni, megtartani, mint az önmagunk erkölcsében, nem lehet: „forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis.“

Mi még ismertük Brassait és a vele való állandó érintkezésben jobban is láttuk a ritka hosszú időre terjedő tudós életnek sajátosan kialakult vonásait, mint majdan azok, a kik csak a hátrahagyott betűkből és ezen emlékről fogják őt ismerni.

Legyenek azért kegyesek nekem elnézni, ha ezen ünnepi alkalommal nem az ő tudományos életmunkálkodásáról közelebbről fogok szólni, hanem egyéniségének két alapvonását, úgy a mint azok az én lelkemben lenyomódva maradtak, adom át az emlékezetnek.

Ennek a mi gyarló, sok viszontagsággal és sok megpróbáltatással

teljes életünknek egyik legmelegebb szívű és legbölcsebb ismerője, *Kempis* arra figyelmeztet, hogy az ember a mindennapiság fölé két szárnyal emelkedhetik: az *egyszerűség* és *őszinteség* által. Persze, hogy ez nem olyan könnyű dolog, mint gondoljuk. Szinte azt mondanám, meg kell öregednünk, a mire e két szárnyhoz jutottunk.

Brassait én már mint hetvenest ismertem meg közelebről. De értelmi tehetségei talán soha sem voltak élénkebbek, biztosabban működök és egész lényé állatszóbb, mint éppen ezen éveiben. Azon kiváltságos természetek közé tartozott, a kikenél az elvénülés csak az élet lassankénti elmúlását, nem letörését jelenti. Rá is, mint a Catók őseire: „sensim sine sensu ingravescebat aetas.“ És utolsó napjáig ama két tulajdonságot találtam meg benne legtisztábban, legegyszerűsebben.

Kritikus hajlandósága, iskolázott észjárása sokak előtt akadémikusdásnak tetszett. Pedig ez csak az *egyszerűnek* állandó keresése volt, a mi azután a tudományban az, a mit *általánosnak* is neveznek. Ennek sokat feltételező mivolta, az ő tanulmányainak is más határokat jelölt ki, mint azoknál találjuk, a kik „szakszerűségükben“ a határvonalok kiterjesztését a tudás rovására menőnek veszik. Rá is fogták, hogy „polyhistor“, a minél pedig helytelenebb megítélést rá nézve nem ismerem. Mert nem a „sokat tudó“ volt Brassai, hanem a sokban, a mint ő fejezte ki „az igazit“, az általánost, a legegyszerűbbet és tegyük hozzá, az emberi értelemre nézve legmagasabb dolgot megismerni vágyódó elme; a mint ez *Kempis* lelkében is megszólalt, midőn azt mondja: „Simplicitas intendit Deum.“ Ezért vonzódott ő oly állandóan az általánosnak két legtermékenyebb vidékéhez: a nyelvtudományhoz és bölcselethez.

Semmiről sem beszélt velem több szeretettel és melegséggel, mint nyelvünkről. Csakhogy a nyelv az ő szemléletében sem volt csupán „bizonyos hangoknak meghatározott egymásutánban való összetétele“, hanem az emberi értelem legsajátosabb tehetségének, az abstractio és generalisatio, a fogalmak kialakulásának még mindig ki nem fürkészett útja és módja.

A mint már *Loke* is igyekszik kifejteni, az u. n. tulajdonnevek kivételével, minden terminus általánosított terminus. Megszokjuk egyik-másik individuumból alkotott complex fogalmainkat a bennük foglalt részletektől elkülöníteni, hogy aztán ne maradjon meg egyéb, mint csak a mindennel közös. Egyfelől erőnköt haladja túl, hogy minden dolgot külön-külön eszméje szerint, külön-külön jegyezzünk meg; de másfelől maga a tudomány sem képes más módon kialakulni, mint a folytonos generalizálás által. A szók segítségével elemezzük és határozzuk meg eszméinket, velük emlékezünk. Ezért a jól megalkotott nyelv, ha nem is már maga tudomány, de annak túlnyomó része. A legtöbb tévedés a

szók helytelen használatából ered. Ugyanazon kifejezés különböző eszméket ébresztvén, az ember összezavarja a dolgokat és előáll az okoskodás megtévedése.

De a nyelv nemcsak gondolkozni segít, meg is őrzi gondolatainkat és átadja az utánunk jövőknek.

A mit átélünk, a mi után vágyódunk, a minek örülünk, a mit elszenvedtünk, a miben megnyugvást, vigasztalást és reménységet találunk; tévedéseinket és gyarlóságainkat, kiválóságunkat és sikereinket, hitünket és szeretetünket, gyűlölségünket, szóval mindazt, a mi bennünk emberi: mind-mind a nyelv mondja el nekünk és maradékainknak. Belőle fognak szeretni és megítélni. Nyelvünk a klasszikus vádтанú, ha őseink jó erkölceitől elfordulva idegenek hináros posványába tévedtünk; a mint másfelől tanúságot tesz arról is, ha szűkös fogalmi körünkben ki tudunk emelkedni és beleilleszkedni a nemzetek magasabban haladó értelmi világába, „A nyelv — a mint *Humboldt* Vilmos mondotta — mélyen belefonódott az emberiség fejlődésébe, lépésről-lépésre követi helyi előrehaladása és elmaradottságában és benne ismerhető fel a mindenkori műveltségi állapot;“ a mire különben már a régi világ embere és példája is megtanít. Az öregebb *Plinius* a görög eszmék beáramlásának tulajdonította a római élet elpusztulását: „*Ingeniorum Graeciae flatu impellimur*“. Az Eunius és Cato utáni költői és szónoki nyelv mohó vágygál kap az új eszméket tolmácsoló idegen szavak és kifejezési fordulatok után és nyeresége közben nem veszi észre, mint sorvad el lassanként a római jellemnek a régies nyelvben oly híven kinyomott eredeti alapvonása: az erő és súly, a hagyományos *gravitas*. És hiába Cato előrelátása, hogy a bőbeszédűség megszokásával, a római ifjúság elszokik majd a tettektől, hiábavaló marad később *Quintilianus* figyelmeztetése is: „*Non possumus esse tam graciles (t. i. mint a görög), simus fortiores; subtilitate vincimur, valemus pondere.*“

A mikor Brassai utolsó éveiben egy nagy terjedelmű „tüzetes“ magyar nyelvi munka jelent meg, elmentem hozzá és megkérdeztem, mi a véleménye róla. Élénken látom ma is komoly arczczal és hallom aggodalmas hangját, a mint mondá, hogy ez a munka: „valóságos csapás“ a mi nyelvünkre. Ezen szavaiban lelke mélyébe látunk és meg tudjuk belőle jobban minden hosszadalmas magyarázgatásnál: mi volt neki a nemzet nyelve. Megtudjuk, hogy a mikor ő nyelvünk sajátosságait szerkezete és kitételei szerint bonczolgatta, a mikor az idegennek könnyelmű átvételét korholta: nem üres hangok mikénti összeállítását, de a faji értelem legbensőbb, legrejtettebb mélységeiben kutatja a népies lélek alkotó működését. És mily diadal volt neki, ha megtalált kincsét mindenkivel megoszthatta!

És mit mondjak Brassainak őszinteségéről a mai kor emberének, a ki azt a fogalmat már-már nem úgy ismeri, mint a társadalmi és egyéni jó erkölcsök irányító tényezőjét.

A római a „sinceritas“-ban gyűjti legértékesebb jellembeli tulajdonságait: a romlatlanságot, feddhetetlenséget, igazlelkűséget, azt, a mi bennünk valóság, a természetességet, a mocskotalanságot, a tisztaságot. Ki nem tudja közlünk, hogy mindezek Brassai egyéniségének elváhatatlan tulajdonságai voltak? Csakhogy az őszinteség eme sokat tartalmazó mivoltával jár éppen, hogy felette érzékeny, tartózkodó, hogy ne mondjam éppen félénk. Otthonos csak a bizalmas környezetben. A nagy nyilvánosság hivalkodó lármája elől kitér, elvonul, magánossá válik inkább, hogysem ellenségeibe ütköznék. Mily könnyű ezért ráfogni, hogy különczködő, magának való. De vegyék csak jól számba a mi feledhetetlen emberünk „tetteit és mondásait“, vajjon találnak-e a mi, hogy ne az enyém, tiéd, hogy a mindnyájunké legyen, arra szánva ne lett volna és a minék megszerzése egy egész életnek fáradságos munkája ne lett volna? Nem, ez nem különczködés, nem magának valóság. Ez az az élet, melyről *Kant* utolsó éveiből fenmaradt jegyzeteiben mondta: „Köstlich“, nagyértékű, drága.

De van az őszinteségnek egy elvonultabb helye, a hol fel kell keresni, ha tisztaságában szemlélni akarjuk: az embernek vallásos hite. Sokszor beszélünk, hogyne beszélünk volna, a hit fenséges eszméjéről is. Hittünk mindketten a magunk hite szerint De az ő hitét, mindig egyformán bensőségesnek, őszintének találtam a nélkül, hogy az enyémet bántotta volna. Halála előtt két nappal egy hozzá szeretettel ragaszkodó leánytól így vett búcsút: „*Imádkozzál értem édes leányom.*“ Tegyük hozzá a többit. És e szavaira megindulás nélkül soha se tudok gondolni; de ez nemcsak a haldokló iránt érzett megindulás, hanem az, melyet az őszintén hívő lélek szemlélése fakaszt keblünkben.

Egyszerűsége és őszintesége vet tiszta fényt Brassai hazafias érzületére is Erdélynek fia volt. Az erdős bérczek és virágos völgyek, a verőfényes és borongós, hideget és meleget, szelet és napfényt eltűrni megtanító haza gyermeke. Azé az édes anyáé, a ki midőn mások gazdagságukat mutogatták, ő fiaira mutatott, kik a hivalkodó, fényűző élet helyett a küzdelmes élet nehéz iskoláját járták. A mint a normándiai halásznépé és a napfényes provincié, a mint a kemény sváb és életvidám bajoré, a lándzsáját botként használó római kiscsász és a pénzeszsákján pihenő főnicziaié, úgy más az erdélyi hazafi érzése is, mint az aranykalászszal ékes rónaság fiáé. De miben más? Menjenek el bérczes erdeinkbe, a hol a százados viharokat látott fáink hatalmas törzsei sűrű lombjaikkal egymást védőleg ölelkeznek és sejtelenüljes csendjüket,

árnyékukat féltve, még a napfényt is csak átszűrődve engedik át. Vagy menjenek bérceink csúcsaira, a honnét a sziklafalak meredek mélyéből az illatozó fűvek merengő zöldje mosolyog a visszaverődő fényben és csak a partjaival játszó ér vidám hangjában hallszik az élet. És ha ezen egyedüliségben e szó: hazám tör ki keblünkből: akkor megkapták a feleletet a feltett kérdésre.

De ne, ne menjenek sehová. Nézzenek végig e csendes sírban pihenő hosszú élet emlékein és ha erre gondolva szívük verése egy pillanatra megakad: ez a hallgatás is megmondja, hogy a mi ide hozott, a mi ide köt: az is a *mi* hazaszeretetünk!

Emlékbizottságunk nevében átadom ezen emlékművet Kolozsvár szabad királyi város hatóságának. Örködjék annak épségben maradása felett olyan szeretettel és kegyelettel, mint a milyen a mi lelkünkből jött és munkált annak létesítésénél. Egyik utolsó nyilatkozatát írtuk rá: „A százal haladónak.“ De az ő haladásában benne van e nemes város közműveltségi előrehaladásának is egy darab története. Brassai nélkül mi az ő korabeli Kolozsvárt szinte nem is tudjuk elgondolni. Ezért is lehet ezen emlék városunk legsajátosabb tulajdona.

Farkas Lajos.